

סוגיית חזית

רנן שוז

המאמר דן בתוקפה של חזית לבירור בעלות על כותל. האם החזית מהווה סימן, או שמא זו תקנה מיוחדת שתקנו חכמים. דרך העיון בסוגיות שונות במסכת לאור דברי הראשונים והאחרונים, מתברר יסוד דין החזית מפנים שונות.

מבוא

מהות החזית

המשנה הראשונה במסכת בבא בתרא עוסקת בחיוב בניית כותל בין רשויות שותפים כאשר יש היזק ראיה. המשנה מסייגת ואמרת שרק בחצר או בגינה יש חובה לבנות קיר,¹ אבל בבקעה, אם אין מנהג מיוחד לבנות כותל, אין חובה לבנות. לכן בבקעה, אם אדם רוצה ששכנו לא יסתכל עליו, עליו לבנות את הכותל מכספו ובשטחו. המשנה אומרת שעל הבונה לעשות חזית כדי שנוכל להוכיח של מי הכותל, ואז אם הכותל יפול – מקום הכותל והאבנים יהיו שלו.

צריך להבין מהו יסוד דין חזית; האם זו תקנה מיוחדת לכותל בבקעה, שחכמים תקנו שחזית תועיל להוציא ממון, או שמא חזית היא סימן שיועיל בכל מקום, ואין זו תקנה מיוחדת לכותל בבקעה. על פי כל אחד מהצדדים יש לדון מה תוקפה של החזית וכנגד אילו טענות היא עומדת.

1 במקום שנהגו לבנות.

וכך חוקר החזון איש:

יש לעיין הלא דין חזית קבע התנא וכמו שדנו הראשונים ז"ל אי תיקנו חכמים חזית בחצר, ואם אין חכמים קובעים חזית לסימן אין חזית עדות כלל... ונראה דעיקר דין חזית אינו אלא עצה טובה, שהרי אי לא תנן יש לקיים בסברא אם יסכימו בני העיר על איזה סימן לשמור מרמאות מהני...²

כלומר, החזו"א מציע בתחילה לדון את החזית כתקנה מיוחדת, ולכן היא לא תועיל היכן שלא תיקנו, אך לבסוף הוא נוטה יותר לדון את החזית כסברה פשוטה, עצה טובה, ומשמע שכוחה נובע מזה שבני העיר נהגו שתועיל בכל מקום. ננסה לפשט מהו יסוד דין חזית מסוגיות הגמרא וממחלוקות הראשונים והאחרונים.

מהי החזית

מאי חזית? אמר רב הונא: אכפיה ליה לקרנא לבר... איכא דאמרי, אמר רב הונא: מיכפא לקרנא מלגיו... אמר ר"י נשעייה באמתא מלבר...³

רבי יוחנן ורב הונא נחלקו כיצד עושים את החזית: רב הונא אמר שעושה סימן בגוף הכותל והוא שמכופף את סופו, ובגמרא נחלקו הדיעות האם לדעת רב הונא עושים את החזית מבפנים או מבחוץ. רבי יוחנן לעומתו סובר שחזית היא טיוח הכותל בטיט, וודאי שהיא נעשית מבחוץ.

מחלוקת רב הונא ורבי יוחנן נוגעת באחת הנקודות הבעייתיות בחזית. כיצד חזית יכולה להיות סימן אם השכן יכול לרמות ולשנות אותו? הקושיה מתחזקת במיוחד אם נאמר שזו תקנת חכמים, וכי מה טעם ראו

2 חזו"א בבא בתרא סי' א ס"ק יא

3 בבא בתרא ד, א-ב

חכמים לתקן סימן שלא מוכיח דבר? יש לבאר שרב הונא ורבי יוחנן נחלקו מהי החזית שהכי קשה לשכן לשנותה, כדי שהיא תוכל להיות הוכחה לזהות בעליו של הכותל. כלומר, לפי רבי יוחנן החזית של רב הונא לא תהיה הוכחה כיוון שאפשר לרמות בה בנקל, וכן להפך. כל זה אם נאמר שחזית היא תקנת חכמים. אך אם נאמר שחזית היא סברה פשוטה, שכך נוהגים בני העיר להוכיח למי הכותל שייך, קשה להבין מדוע נחלקו רב הונא ורבי יוחנן. פוק חזי כיצד נוהגים בכל מקום ומקום. כהבנת מחלוקת זו נחלקו הראשונים, כמובא ברא"ש:

מאי חזית אמר רב הונא דכייף ליה קרנא מלבר ר' יוחנן אמר דשיע באמתא מלבר, לכאורה נראה דלא פליגי אהדדי, ור"ח כתב דפליגי ופסק כר' [יוחנן] ולדבריו בהא פליגי ר' יוחנן סבר גיזוזא לא ידיע ורב הונא סבר קולפא לא ידיע.⁴

רבנו חננאל⁵ סובר שחזית היא תקנת חכמים, והם תיקנו חזית רק במקום שאי אפשר לרמות. רבי יוחנן ורב הונא נחלקו באיזו חזית אין אפשרות לרמות, ורק חזית זו תשמש ראיה. כל חזית אחרת היא חסרת משמעות מחשש לרמאות. **הרא"ש** לעומתו סובר שחזית היא סימן טוב, עצה טובה בלבד ולכן לא שייך בה מחלוקת. להלכה כתב הרמב"ם:

רצה להבדיל בקעתו מבקעת חבירו כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית כמו אמה בסיד מבחוץ כדי להודיע שהכותל שלו.⁶

4 רא"ש פ"א סי' ו

5 ועיין בגמ"י (ב, א בדפי הרי"ף ד"ה דכייף) וברשב"א (ד, ב ד"ה ורב) שהביאו את דברי ר"ח ודחקו להסביר, שפסק כרבי יוחנן לענין קרנא מלבר, ולא לענין צורת החזית.

6 ה"י שכנים פ"ב הט"ז

נראה שהלך בשיטת רבנו חננאל, שרבי יוחנן ורב הונא נחלקו, ולכן פסק כרבי יוחנן שחזית היא סיוד הכותל מבחוץ.⁷ כן פסק גם הטור.⁸ הדרכי משה מעיר על דברי הטור:

וכ"כ כתב ברמב"ם ולא כתבו לסימן אחר דאיתה בגמרא דעביד לה קרנא מבחוץ, אבל הרא"ש ונ"י כתבהו...⁹

כלומר, הדרכי משה מביא את דעת הרא"ש, וכן עשה בהגהותיו לשו"ע:

רצה אחד מהם לגדור בבקעה, כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית, כמו אמה בסיד מבחוץ. הגה: וה"ה אם נהגו בסימן אחר, כדלעיל סימן קנ"ז סעיף ז', כדי להודיע שהכותל שלו.¹⁰

אומנם, נשים לב שבשונה ממה שכתב בדרכי משה, בהגהותיו מפנה הרמ"א לסימן קנז. בסימן קנז עוסק הטור בעשיית חלונות ותקרה, ואולי זה אינו שייך לעניינו. לקמן נבאר מהו היחס בין הסימנים בחלון ותקרה לבין החזית. עוד יש לעיין האם אפשר לעשות חזית באופן אחר מלטוח את הכותל בטיט, וגם זה יתבאר לקמן על ידי בירור טיבם של סימנים אחרים שמופעים בראשונים כדומים לחזית.

7 וכן פירש את דבריו המגיד משנה שם.

8 חו"מ סי' קנח. יש לציין שהטור חולק בכך על אביו, הרא"ש, שכתב שלא נחלקו רב הונא ורבי יוחנן. ניתן ליישב את דבריו עם דברי אביו שטמך על מה שהביא בסימן הקודם (חו"מ קנז), שכל דבר שנוהגים לעשות כסימן מפני הרמאים מועיל. ונרחיב על כך בהמשך המאמר.

9 חו"מ סי' קנח ס"ק א

10 חו"מ סי' קנז סע' ג

סוגיות ובירורים

נדון להלן בכמה סוגיות, ומתוכן ומתוך דברי הראשונים עליהן ננסה לפשוט את השאלות שבהן פתחנו.

תקנתא לרמאי

ותנא, תקנתא לרמאי קמ"ל? א"ל: ורישא לאו תקנתא לרמאי הוא?
א"ל: בשלמא רישא תנא דינא, ומשום דינא תנא תקנתא, אלא סיפא
דינא קתני דקתני תקנתא?¹¹

הגמרא מקשה: לכאורה אין צורך שהמשנה תציין שיש לעשות חזית, מאחר שכל דין החזית הוא רק תקנה כנגד הרמאי, ואין דרך המשניות ללמד אותנו איך להתנהל עם רמאים. ומתוצת הגמרא, שאגב הדין שלמדנו בתחילת המשנה, למדנו שכדאי לבנות חזית, כדי שנדע למי שייך הכותל לאחר שנפל. מהו הדין שעליו דיברה המשנה ברישא?

רש"י פירש¹² שהדין ששנינו ברישא הוא שבבקעה אין האחד יכול לכוף את חברו, ואגב כך שנינו גם את תקנת חזית. לדעת רש"י אין להסביר שהדין שהשמיעה המשנה הוא עצם עשיית החזית, כי פשיטא שמועילה, לכן מוכרחים להסביר שהדין שנשנה במשנה הוא שאין כפיה בבקעה. אך הראב"ד שם פירש כפשוטו, שהחידוש של המשנה הוא עצם הדין שחזית היא ראייה, וממילא למדנו כיצד להיזהר מהגנב:

פירוש דינא דרישא ועושה לו חזית מבחוץ דאשמועינן דחזית
ראיה היא לחזקה וכיון דאצטריך לאשמועינן הכי ממילא
אשמועינן תקנתא אבל סיפא ודאי תו לא הוה צריך לאשמועינן
ומשום תקנתא דרמאי בלחוד הוא דתני לה והיינו תמיה.¹³

11 בבא בתרא ד, ב

12 רש"י שם ד"ה תנא

13 מובא בשיטה מקובצת ד, ב ד"ה בשלמא

הראב"ד מוכיח שהחידוש במשנתנו הוא שחזית היא ראייה. היינו צריכים להשמיע דין זה, ואגב כך שמענו גם תקנה כנגד הרמאי.

מדוע אין חזית בחצר

המשנה שנתה חזית רק בבקעה ולא בחצר. באופן פשוט ניתן להסביר שהסיבה לכך היא שבחצר תמיד שני השותפים בונים ביחד. לא שייך לשנות חזית, מכיוון שההנחה הפשוטה היא שהכותל שייך לשניהם. אך לכאורה הסבר זה קשה, מאחר שבבקעה עושים חזית אף כששניהם בונים את הכותל. על דין זה שואלת הגמרא:

אמר ליה רבא מפרזיקא לרב אשי: לא יעשו לא זה ולא זה! א"ל: לא צריכא, דקדים חד מנייהו ועבד דידיה, ואי לא עביד חבריה - אמר: דידיה הוא.¹⁴

מפשט¹⁵ דברי הגמרא עולה, שאם שני השכנים לא חששו לרמאות הצד השני ולא עשו חזית, והכותל נפל לרשות אחד מהם, יחלקו את האבנים ואת המקום. חזית נעשית רק כשיש חשש לרמאות. אם כן, הטעם שכתבנו לעיל, שהמשנה לא כתבה חזית בחצר בגלל ששני השותפים בונים יחד, לא שייך, שהרי עדיין צריך לחשוש שמא אחד הצדדים ירמה ויבנה חזית ויטען שהכותל שלו.

14 בבא בתרא ד, ב

15 נקטנו בלשון 'פשט' כיוון שבהמשך יתבארו אופנים אחרים להסבר המשנה.

מחלוקת הר"י מיגאש והרא"ש

הר"י מיגאש עמד על הקושי הזה (ובעקבותיו ראשונים נוספים כפי שיחבאר לקמן):

ואי קשיא לך אמאי חיישינן הכא להאי חששא ועבדינן חזית מכאן ומכאן ולא חיישינן האי חששא לחצר דקתני בונין את הכותל באמצע ולא קתני ועושה חזית מכאן ומכאן... אבל בחצר כיון דמעיקר דינא הוה לך למכפייה למעבד בהדך אמאי שבקתיה ועבד' לחודך הילכך לא צייתין ליה וכיון דלא צייתין ליה לא צריכי למעבד חזית דהא ליכא מידי למיחש.¹⁶

מתבאר מדבריו, שאף על פי שחזית היא ראייה שמועילה להוציא אפילו ממוחזק,¹⁷ היא לא תועיל מול הנחת היסוד המופיעה במשנתנו הנקראת 'חזקה דלפיכך'. המושג 'חזקה דלפיכך' – משמעו, שאם אין סיבה להניח אחרת, אנו מניחים ששני השותפים שבחצר בנו את הכותל.¹⁸ לכן אנו מניחים שבונה החזית בחצר הוא הרמאי, ולכך חולקים. יוצא שאין שום צורך לבנות חזית בחצר מאחר שהיא לא מועילה.

על פי פשט דברי הר"י מיגאש, חזית לא מועילה דווקא במקרה שיש 'חזקה דלפיכך', אך במקום שאין חיוב לבנות את הכותל – חזית תועיל. הרשב"א¹⁹ הקשה על הסברו, שהרי כל המשנה עוסקת בחצר שאין בה דין חלוקה, שבה אין חיוב לבנות כותל. ואם כן תירוצו לא ענה על השאלה.

הרא"ש הבין את הר"י מיגאש באופן שונה:

כתב ה"ר יוסף הלוי ז"ל דלא תקנו חכמים חזית אלא בבקעה לפי שאין יכול לכופו לבנות הכותל עמו אבל בחצר לא תקינו רבנן חזית שמתחלה יכול לכופו ולבנותו עמו ואפילו בחצר שאין בו דין

16 ר"י מיגאש ד, ב ד"ה לא

17 במקרה שגפול הכותל לצד של השכן, אם בעל הכותל עשה חזית, האבנים אינן שייכות למוחזק אלא לבעליו האמתיים.

18 הנחה זו היא חזקה אלימתא לחלק מהראשונים (תוס' ב, א ד"ה לפיכך) שהיא כאנן סהדי, ולכן גם מיגו לא מועיל כנגדה.

19 בבא בתרא ד, ב ד"ה וכבר

חלוקה ולא נתרצה הא' לחלוק אלא ע"מ שיבנה הא' הכותל משלו לא תקנו חכמים חזית ולית ליה תקנתא אלא בשטרא דכיון דבחצר שיש בה דין חלוקה לא הוצרכו לתקן משום חצר שאין בה דין חלוקה לחוד לא עבוד תקנתא ולא מהני חזית.²⁰

יש לעיין מגיין למד הרא"ש שר"י מיגאש לא הצריך חזית בחצר שאין בה דין חלוקה,²¹ הרי כל טעמו של הר"י מיגאש הוא משום ש'חזקה דלפיכך' מועילה יותר. יתכן לתרץ שלרא"ש הייתה קושיית הרשב"א קשה, ולכן על כורחנו לומר שר"י מיגאש התכוון רק להסביר מדוע לא תועיל חזית בכל חצר; וכיון שבחלק מהחצרות לא תועיל חזית – לא תיקנו כלל. מכל מקום, מדברי הרא"ש למדנו שלדעת הר"י מיגאש חזית היא תקנת חכמים ולא סברה בפני עצמה. לכן, במקום שלא תיקנו חכמים – החזית לא תועיל.

אך הרא"ש בהמשך דבריו חולק על הר"י מיגאש:

ולא ידענא מהיכן אית ליה (לר"י מיגאש) דלא תקינו רבנן חזית בחצר כיון דסימן טוב הוא ולא שייך ביה רמאות אמאי לא מהני בכל דוכתא.²²

מבואר מדבריו שחזית אינה תקנה מיוחדת, אלא סימן טוב שאין שום סיבה שלא ישמש ראייה בכל מקום, אפילו נגד 'חזקה דלפיכך'.²³ אין צורך לתקן תקנה מיוחדת כי חזית²⁴ תועיל בכל מקום כמו כל סימן טוב אחר. ובזה נאמן הרא"ש לשיטתו שרוב הוגא' ור' יוחנן לא נחלקו.

אך בהמשך דבריו כתב הרא"ש בשם הר"י מיגאש:

20 רא"ש פ"א סי' ו

21 ועיין בשו"ת בית אפרים חו"מ סי' לו שעמד על כך שהכתוב ברא"ש אינו כדברי הר"י מיגאש בפנים.

22 רא"ש שם

23 כך עולה מפשט דברי הרא"ש, אך עיין בחזו"א סימן א ס"ק י שרצה לומר שגם הרא"ש מודה לדברי הר"י מיגאש בחצר שיש בה כדי חלוקה, וכל מחלוקתם היא רק בחצר שאין בה כדי חלוקה, ששם לא שכיח שיבנו יחד ולכן חזית תהיה עדות. אך מכל מקום אין זה פשוט דברי הרא"ש ואף החזו"א לא הכריע ונשאר בצריך עיון.

24 עיין בנחלת דוד ב, ב ד"ה "והשתא", שגם הרא"ש סובר שחזית זו תקנה שתיקנו חכמים, אלא שמסברה היא תועיל גם ללא תקנת חכמים, כמו חלון.

אבל אם הא' בנה עליו בנין ולא חבירו הוי חזקה לדידיה ובמקום שנהגו שעושה בעל הכותל חלונות מבפנים לראיה שהכותל שלו אם יש עדים שעשה כן בשעת הבנין הרי זו ראיה.²⁵

כלומר, כל סימן שנהגו בו יכול להיות ראיה. אם כן, צריך להבין מהו ההבדל בין חזית לחלון ותקרה, הרי לכאורה שניהם סימן טוב. קצות החושן ביאר שחזית לא מועילה בחצר, משום שחזית אינה סימן ברור, שהרי אפשר לרמות בו בקלות:

וחזית לא מהני אלא במקום ספיקא. ולפי דאינו מוכח מזה אלא דחזית לא מהני ומשום דאינו סימן ברור, אבל סימן אחר הברור גם בחצר מהני, ומתניתין לא מיירי אלא מחזית דלא נהגו בסימן אחר.²⁶

על פי דבריו ניתן לחלק ולומר שחזית היא סימן פחות טוב, אך חלון ותקרה הם סימנים טובים שקשה יותר לרמות בהם.²⁷ לכן, על פי הרא"ש, הרי"י מיגאש סובר שהם מועילים אף במקום שחזית לא תועיל.

נראה לומר שאין שום חילוק בין חזית לחלון ותקרה. אלא שחלון ותקרה מועילים רק במקום שנוהגים לעשותם כסימן, אבל חזית מועילה אף במקום שלא נוהגים לעשותה כסימן, כי היא מגיעה מכוח התקנה. ואף לדברי הרי"י מיגאש שהחזית לא מועילה כנגד 'חזקה דלפיכך', זה מפני שלא נוהגים לעשותה, אך במקום שנוהגים לעשותה היא תועיל כמו חלון וכותל.²⁸

25 רא"ש שם. לפנינו ברי"י מיגאש לא נמצא, אך נמצא בדברי רבנו יונה. אך כיון שרבנו יונה הביא עניין זה עם דברי הרי"י מיגאש, ניתן לראות בדברים אלו שיטה אחת.

26 סי' קנז ס"ק ז

27 אך נראה שקצת קשה לחלק כך, שהרי רבנו יונה שהוא מקור דין זה כתב שחלון ותקרה הם ראיה רק אם יש לאדם עדים שעשה אותם בזמן שהשכן היה בעיר וראה, כי אם לא - יש חשש שרימה. וכן ברא"ש כתב שמוכרח שזה דבר שאפשר לעשות רק כשבונים את הכותל, ולכן קשה לחלק כך.

28 וכן ראיתי שחילק בחזו"א סי' א ס"ק י, עיין שם. ועפ"ז אפשר להסביר את המחלוקת בין ר"י לר"ה לגבי מהי חזית. ר"י ור"ה נחלקו מה יגדירו חכמים כסימן אף שלא נוהגים בו בעיר. אבל לדעת שניהם אם נהגו בסימן זה - מועיל.

על פי דברינו, כל מחלוקתם של הרא"ש ור"י מיגאש היא רק האם חזית תועיל כסימן במקום שלא נהגו להשתמש בה. אך במקום שנוהגים להשתמש בחזית כסימן, לדעת שניהם היא תועיל.

ויותר נראה לעניות דעתי לחדש ולהגיד שיש הבדל מהותי בין חלון ותקרה לחזית. חלון, תקרה ומעזיבה מועילים להוכיח שהכותל שלי, אך לא מכוח סימן אלא מכוח חזקה. כיוון שאני משתמש בכותל יש חזקה שהכותל שלי, אני משתמש בחלון שבכותל וכך הוא מכניס את הכותל לרשותי. וכן מוכח מביאור הגר"א על דברי השו"ע שפוסק שתקרה ומעזיבה מהני לראיה:

כנ"ל מדאמרינן בי כוי כו' האי כשורא דמטללתא כו²⁹

הגר"א מחבר את דברי השו"ע לסוגיה בהמשך הפרק,³⁰ שם מדובר על כותל שהיה בבעלותו של אדם, ובא אחר וטען שקנה ממנו את הכותל. רוב הראשונים³¹ מסבירים שהגמרא שם מדברת על חזקה. על פי זה, חלון ותקרה אינם ראיות אלא אופני חזקות.³²

דעת היד רמ"ה

על פי המתבאר לעיל ניתן להסביר שחזית היא סברה אף בדברי הר"י מיגאש, אלא שבמקום שלא נהגו לעשות חזית – היא מתקנת חכמים. אך מדברי היד רמ"ה מוכח שחזית היא תקנה בכל מקרה:

29 ביאור הגר"א, חו"מ סי' קנז ס"ק לה

30 בבא בתרא ו, ב

31 אמנם לדעת ר"ת (ו, ב תוד"ה האי) ובעל המאור הסוגיה מדברת על דין המשנה, האם אדם נאמן לומר ששילם את חלקו (וכתב הרמב"ן שכן יש להסביר לדעתם את הסוגיה לגבי בי כוי).

32 יש לעיין, למאן דאמר שבחזקת תשמישים צריך ג' שנים וטענה (התוס' והרא"ש), גם כאן צריך ג' שנים, ומדוע הפוסקים לא הזכירו עניין זה. אלא שיש לחלק, שכאן התשמיש מוכיח שהכותל שלי, אלא שלך אין הוכחה שהכותל שלך. לעומת זאת, בחזקת תשמישים הכותל ודאי שלך. וסמך לדבר ניתן למצוא בדברי הגר"א (סי' קנז ס"ק לב) שחילק בין היכא שיש תשמיש לבין היכא שאין תשמיש בכותל.

ברם צריך את למידע דכי מהנייא חזית למהוי ראייה הני מילי בכותל שאין השותפין יכולין לכוף זה את זה... ולא מצי אמר אזבין דינאי דכי אמרינן הכי היכא דאיכא ראייה... וחזית היכא דלא תקינו רבנן לאו ראייה הוא... אבל גבי חצר וכיוצא בה דכי אית בה בכולה דין חלוקה א"נ לית בה ופלגי בסתמא לא שייכא תקנתא למעבד חזית כדברירנא.³³

אם כן, אפילו אם נאמר שהר"י מיגאש והרא"ש לא חלקו בעצם הדין שחזית היא סברה, היד רמ"ה אומר באופן חד משמעי שחזית היא תקנה, ובמקום שחכמים לא תיקנו חזית היא לא תהיה ראייה.

דעת הרשב"א

כבר הזכרנו לעיל שהרשב"א הקשה על הר"י מיגאש, שאין להסביר שחזית בחצר לא מועילה בגלל 'חזקה דלפיכך', שהרי המשנה עוסקת בחצר שאין בה דין חלוקה. לכן צריך לומר שחזית לא מועילה בחצר בגלל שכחצר יש חשש גדול יותר לרמאות מאשר בבקעה:

אלא נראה לי כמו שכתבתי למעלה שלא תקנו חזית בבית כלל משום דלא איפשר דדילמא מיקלף ליה וגאיז ליה וליכא אינש דידע ביה דאין אדם נכנס לתוך חצרו משא"כ בבקעה, ולפיכך בחצר ליכא תקנתא אלא בשטרא, ומש"ה ליכא למיחש בכותל חצר כדחיישינן בכותל בקעה.³⁴

הרשב"א נוגע בנקודת החולשה של הסימן - היכולת לרמות, חוסר הוודאות של ההוכחה. זו גם הסיבה שחזית לא מועילה בחצר.

33 יד רמה ב"ב סי' מד, ועיין בהמשך דבריו שמזגיש שגם בחצר שאין בה דין חלוקה לא תועיל חזית. מאחר שחכמים לא תיקנו חזית, היא לא תועיל להוציא ממון.

34 חידושי הרשב"א ב"ב ד, ב ד"ה ולא

להלכה

הטור³⁵ הביא את דברי הר"י מיגאש (כהבנת אביו הרא"ש) וכן את דברי הרא"ש שחזית מועילה אף בחצר, ולא הכריע בניהם. עוד הוסיף שם שכל מנהג שנוהגים כדי לשמור מפני הרמאים מועיל. וכן בשו"ע סתם כדברי הר"י מיגאש (עם ההוספה מרבנו יונה שחלון מועיל), והביא את הרא"ש בתור י"א, וכל זה בחצר שאין בה דין חלוקה:

אם אין בו דין חלוקה, ולא נתרצה האחד לחלוק אלא על מנת שיעשה חבירו כל הכותל, אין לו תקנה אלא בשטר, או שיבנה האחד עליו תקרה ומעזיבה, או שיש בו חלונות מצדו וניכר שנעשו משעת הבנין. ויש מי שאומר דמהני ביה חזית.³⁶

חזית לכותל שהוא מעל ארבע אמות

לכאורה, מדברי הר"י מיגאש, על פי פשוטם כפי שהסברנו לעיל, חזית תהיה ראייה בכל מקום שאין 'חזקה דלפיכך'. אחד המקרים שבהם אין 'חזקה דלפיכך' הוא כשאחד מהשותפים בכותל רוצה שהוא יהיה גבוה יותר מד' אמות.³⁷ במקרה זה השותף אינו יכול לכופ את חברו, ולכאורה חזית תהיה ראייה על החלק שגבוה מד' אמות. וכן כתב רבנו יונה:

אבל אם הכותל למעלה מד' אמות החזית ראייה לגובה הכותל מארבע אמות ולמעלה.³⁸

הרמ"א פסק דין זה וסבר שהוא לכולי עלמא:

ולמעלה מד' אמות שאינו יכול לכופו ולבנות עמו מהני לכ"ע.³⁹

35 חו"מ ס"ל קנז

36 שו"ע חו"מ ס"ל קנז סע' ז

37 אף שהשני לא רוצה, רוב הראשונים נקטו שהוא לא יכול לעכב. אך הרא"ש חלק על כך (פ"א ס"י ח). ולכאורה לשיטתו חוץ מהחזית הוא יצטרך להביא ראייה אחרת.

38 עליות דרבנו יונה ד, ב ד"ה ובחצר. וכן כתב בנמוקי יוסף ב, ב בדפי הרי"ף ד"ה ולענין

39 שו"ע שם

אך דברי הרמ"א צריכים עיון, שהרי הרמב"ן חלק על רבנו יונה וכתב שגם למעלה מד' אמות החזית לא תועיל. וכן העיר בקצות החושן שם והביא את דברי הרמב"ן:

א"ת למעלה מד' אמות הרי אין כופין זה את זה לבנות ומפני מה אין אתה מאמינו שכולה שלו למעלה מד' אמות אם לזה חזית ואין לו לזה, זו אינה שאלה שכיון שהמקום והכותל עד הציו של שניהם נמצא הלה מוציא מרשות חברו דבר המוחזק לו ולא סגי ליה אלא בראיה גמורה ולא בחזית ועוד שלא אמרו חזית לחצי כותל.⁴⁰

בדבריו אלה, הרמב"ן קובע יסוד חשוב בדין חזית: אף אם נאמר שחזית היא סימן טוב, כל כוחה הוא רק להוציא ממוחזק במקרה שיש ספק מי הבעלים של הכותל. אך כאשר חצי מהכותל בנוי על רשות חברו, הכותל שאצלו מוחזק מדין "חזקה כל מה שתחת יד האדם שלו", בגלל 'חזקה דלפיכך', ולא מדין ספק. אם כן, החזית לא תועיל להוציא מרשותו.⁴¹ בקצות החושן ביאר את דברי הרמב"ן:

ומבואר מדבריו (של הרמב"ן) דלא מהני חזית אלא בבקעה דאינו ידוע לא במקום ולא באבנים, ובמקום ספיקא הוא דמהני חזית לראיה, אבל בכותל חצר דעד ארבע ודאי הוי המקום והאבנים של שניהם, וכיון דהוא בחזקת שניהם תו לא מהני חזית לאפוקי מחזקתו, ומשום דחזית אינו ראה גמורה דיכלי למיעבדיה ברמאות.⁴²

לדברי הרמב"ן, אף אם סימן טוב יוציא גם ממוחזק, חזית אינה סימן טוב, ואינה אלא סימן עבור מקרי ספק. כלומר, כיוון שחזית עצמה היא לא ראה מספיקה, שכן קל לרמות בה, חכמים ייעדו אותה למקום שבו

40 חידושי הרמב"ן ב"ב ב, א ד"ה לפיכך. ודברי הרמב"ן אמורים אע"פ שמודה ל"י מיגאש. ועיין בר"ן וברשב"א שם שהביאו רק את הטעם השני של הרמב"ן ויש להבין מדוע.

41 לכאורה גם בבקעה, אם אחד הצדדים מודה שד' אמות הראשונות נעשו בשותפות, אע"פ שיש לו מיגו וחזית – אין בכך כלום. החזית כמאן דליתא דמי, ומיגו להוציא לא אמרינן. ואע"פ שלדעת הרמב"ן אמרינן מיגו להוציא (דף לב, ב ד"ה אמאי) להלכה קי"ל דלא אמרינן (עיין בכללי מיגו). ועוד אפשר לומר שגם רבנו יונה לא חולק על כך שחזית לא מועילה להוציא מרשות האדם, אלא שהוא חולק בדין החלק שמעל ד' אמות.

42 סי' קנז ס"ק ו

הספק גמור, ואם יש ראייה כלשהי, הכותל שייך למי שיביאה. אך בכל מקום שבו יש ראייה כלשהי גם לצד שכנגד, החזית לא תועיל, שכן אין זה ספק גמור. לכן סובר הרמב"ן, שאם הכותל מוחזק ברשות שני השותפים החזית לא תועיל.

כאשר לשני השותפים אין חזית

הטור⁴³ מביא מחלוקת בין רש"י לרבנו יונה, מה הדין בכותל בקעה כאשר שניהם לא עשו חזית. לדעת רש"י, חולקים ביניהם את הכותל והמקום. לדעת רבנו יונה, מי שהכותל נפל בחלקו זכה בו מדין מוחזק, ולא נוציא ממנו כיוון שאין חזית. הגמרא שואלת מדוע במקרה ששניהם בונים יחד את הכותל בבקעה אנו מצריכים את שניהם לעשות חזית. לדעת רבנו יונה הסיבה ברורה. לכן, לכאורה מוכח כדעת רש"י. וכן שאלו על רבנו יונה הש"ך⁴⁴ וקצות החושן.⁴⁵ כנראה נשמטו מהם דברי רבנו יונה ששאל ותירץ כפי שיתבאר.

רבנו יונה עמד על קושי זה בדבריו:

והיינו דמקשינן לקמן, ולא יעשה לא זה ולא זה, משום דלית לן לתקוני חזית בעשיית הכותל מחשש נפילה דלאלתר קודם שישתמשו בו שניהם, דהא מוחזק לשניהם, או קודם שיחזיקו להשתמש בו שני חזקה.⁴⁶

אכן אם לא תהיה חזית ולא נדע של מי הכותל, המוחזק יזכה בכותל. אך אין שום צורך לחשוש לזה, כיוון שאין חשש שהכותל יפול מיד, אלא לאחר זמן. לאחר שלוש שנים כבר אין חשש, כיוון ששניהם מוחזקים בכותל.⁴⁷

43 חו"מ סי' קנח

44 סי' קנח, ס"ק ב

45 סי' קנח, ס"ק ג

46 עליות דרבנו יונה ב"ב ד, ב ד"ה פשיטא בסופו.

47 הב"י הטביר, שלרבנו יונה אף שהגמרא הייתה יכולה לומר שאם שניהם לא יעשו חזית, כשיפול לרשות אחד מהם הכותל יהיה שלו, העדיפה הגמרא דעדיפא מינה, ואילו הש"ך

בקצות החושן⁴⁸ ביאר ביאור נפלא בדברי רבנו יונה על פי דברי רש"י בדף ד. 49. כאשר אין חזית לאף אחד, סימן ששניהם עשו את הכותל ביחד, שהרי אם אחד עשה לבדו, מדוע אין לו חזית?! לפיכך, הטוען בכותל של שניים שהכותל כולו שלו, יש בדבריו ריעותא, שכן אין חזית לכותל. על פי זה, אחר שהגמרא הסבירה שגם כאשר שניים שעושים כותל ביחד צריכים לעשות חזית מחשש לרמאות, גם בדברי האומר שהכותל של שניהם אך אין חזית יש ריעותא.⁵⁰ אם כן, במקום שאין חזית לאף אחד אין עדיפות על האחר, ולא נוציא מהמוחזק (דעת רבנו יונה).

אם כן, התשובה לקושיה שהקשינו על דברי רבנו יונה היא שבשלב ההוא אמינא, כאשר לא חששנו לרמאות, יש מקום לקושיית הגמרא. הגמרא תירצה שיש חשש שמא אחד הצדדים ירמה, ולכן חייבם חכמים לעשות חזית, ומעתה אם אין חזית המוחזק יזכה.

שיטת רש"י

נחזור לדברי רש"י שאומר שמוציאים מהמוחזק ויחלקו, כיוון שאף ללא חזית מוכח שהכותל של שניהם. נראה שלדעת רש"י אין שום חילוק בין שעשו חזית לשניהם ובין שאין חזית כלל. בשני המקרים הכותל והמקום של שניהם. אם כן, הסיבה שמצריכה את שניהם לעשות חזית היא חשש לרמאות של אחד הצדדים. כן משמע שהבין הבית יוסף בדעת רש"י.⁵¹

נשאר בצ"ע.

48 סי' קנח, סק"ג. וכן כתב בנחלת דוד (דף ב, ב ד"ה לכן נראה עד סוף ד"ה והשתא) כדבריו ממש. וכן פשט דברי הסמ"ע (סי' קנח, ס"ק י').

49 בבא בתרא ד, ב ד"ה ולא יעשו

50 מפשט המשנה משמע שהאחד טוען חזיה שלי והאחר טוען כולה שלי, וללא חזקה דלפיכך יחלקו זה רביע וזה שלשה חלקים (וכן כתב ביד רמה סי' ג).

51 בית יוסף חו"מ סי' קנח, ה

הב"ח⁵² חלק על הבנת הב"י, וכתב שלדעת רש"י ההבדל בין מקרה שעשו שניהם חזית למקרה שלא עשו כלל חזית, הוא האם לצד הטוען 'כולה שלי' יהיה מיגו. במקרה ששני השותפים עשו חזית, אגן סהדי ששניהם בנו את הכותל, ולא יהיה הטוען 'כולה שלי' נאמן במיגו. מגד, אם אין חזית כלל, אין אגן סהדי והטוען 'כולה שלי' יהיה נאמן במיגו.

מבואר בדברי הב"ח שחזית - כוחה חזק כ'אגן סהדי', ואפילו מיגו לא יועיל נגדה.⁵³ אם כן, לשיטת הב"י בכל אופן יהיה נאמן במיגו, שהרי בחזית אין אגן סהדי אלא חזקה טובה. וכן מבאר בקצות החושן:

ולי נראין דברי הב"י דאין חילוק כלל ומשום דכל היכא דאית ליה מיגו דלקוח גם במקום חזית נאמן, ומשום דחזית אינו בא אלא לברר הספק ולא במקום ודאי.⁵⁴

יוצא שמחלוקת הב"י והב"ח היא בהבנת כוחה של חזית; לפי הב"י חזית מבררת במקום ספק גמור,⁵⁵ וכאשר יש טענה טובה כנגדה היא אינה מעלה או מורידה. לדעת הב"ח חזית היא כ'אגן סהדי' ומבררת בכל מקרה, והיא תגבר גם על מיגו (ולכאורה אף על מוחזק).⁵⁶

52 חו"מ סי' קנח, ו

53 מפשט המשנה נראה שכל כוח שיש ל'חזקה דלפיכך' יש גם לחזית, שכן המשנה השתמשה באותו הלשון ביחס לשתייהן. לכן, כמו ש'חזקה דלפיכך' גוברת על מיגו כן, גם החזית גוברת. על פי תוס' ב, א ד"ה לפיכך.

54 קצות החושן סי' קנח, ס"ק ג.

55 כפי שראינו לעיל בהסבר הרמב"ן לחזית למעלה מד' אמות.

56 אולי יש להבין את מחלוקת הרמב"ן ורבנו יונה דלעיל על פי דבריהם. על פי הב"י חזית לא תועיל כי הצד השני מוחזק, אך לדעת הב"ח החזית תוציא אף ממוחזק.

קשיים בהבנת חזית כסימן

סימן בממונות

עד כה למדנו שיש שתי שיטות בהבנת תוקפה של החזית: האם היא תקנת חכמים לטובת הבונה כותל לבדו, או שהיא סימן טוב, סברה לבירור מצבי ספק. האם היא תקנה או סימן.

אמנם, אם נאמר שזהו סימן, כיצד סימן זה מועיל להוציא ממון? הרי סימן מועיל באבידה (שבה המוחזק לא טוען לבעלות על החפץ), אך לא להוציא מאדם שטוען לבעלות. שאלת תוקפו של סימן להוציא ממון היא סוגיה רחבה בש"ס⁵⁷ ובראשונים⁵⁸. הש"ך⁵⁹ סיכם את הסוגיה, אך מחמת אריכות דבריו נביא רק את מסקנתו בקצרה ובלשונו.

כאשר התובע נותן סימן מובהק ולנטען אין טענת ברי כנגדו – ודאי שסימן יועיל להוציא אף מהמופקד. אך כאשר הנטען טוען טענה, לא כל סימן יועיל. הש"ך מחלק את הסימנים לשלושה סוגים:

1. **סימן גרוע.** לדוגמה: כמות החיטים בחבית. כשיש סימן כזה, אפילו אם היו עדי פיקדון ועדים על כך שהחפץ אצלו כעת, נאמן הנטען לומר החזרתו וזו חבית אחרת.
2. **סימן מובהק.** סימן שבדרך כלל לא נמצא בחפץ. במקרה כזה, אם יש עדי פיקדון ועדי ראיה – מוציאים מידו את החפץ, שזה כאילו אמרו העדים שזהו אותו חפץ בטביעות עין. אך אם אין עדי ראיה, כיוון שיכול לומר אין ברשותי חפץ זה כלל – נאמן לטעון קניתי או אחר הוא זה.⁶⁰
3. **סימן מובהק לחלוטין.** סימן שאין כמוהו כלל בעולם, לדוגמה: כתוב עליו שם הבעלים. במקרה כזה, אפילו אין עדי

57 עיין למשל ב"מ דף ע, א; יבמות קטו, ב; כתובות פה, ב.

58 עיין למשל תוספות בבא מציעא ע, א ד"ה אתא; רא"ש, רמב"ן ונמוקי יוסף שם.

59 חו"מ סי' רצז, ס"ק א

60 מיגו שיכול לטעון שהחזרתו לך.

ראיה או עדי פיקדון, אם הודה שיש ברשותו חפץ זה -
מוציאים מידו, ולא תועיל טענת מיגו. אך אם טען שקנאו -
נאמן.

עד כאן עיקרי דבריו.

קצות החושן⁶¹ חלק עליו, וכתב שסימן לעולם לא יוציא ממון, אף בסימן מובהק לחלוטין. ומה שאמרו בפיקדון, שעל ידי עדי פיקדון ועדי ראיה מוציאים מהנטען את החפץ - זהו דין מיוחד בפיקדון. הסימן שהיה בעת ההפקדה מוכיח שזהו אותו חפץ, אך העדים הם המוציאים את הפיקדון, ובלי עדים אפילו הסימן המובהק ביותר לא יוציא ממון.⁶²

לכאורה מדברי שניהם לומדים שחזית אינה סימן. שאם לא כן, כיצד חזית תוכל להוציא ממוחזק, הרי ודאי שהיא אינה סימן גמור. אם כן, על כורחנו צריך להסביר שחזית היא תקנת חכמים.⁶³ ללא תקנת חכמים ראיה כזו לא תועיל (כפי שהסברנו לעיל בדברי היד רמ"ה). על פי זה הראשונים נחלקו מה גדר התקנה ואיפה היא תחול, אך לדעת כולם אין לה דין סימן.⁶⁴

אך זיכנו ה' לראות את דברי אבן האזל⁶⁵ שדן ביחס שבין דין החזית לסימן. הוא מחלק בין מוחזק מחמת "כל מה שתחת יד אדם שלוי", שכנגדו לא יועיל סימן, לבין מוחזק שתפס, שכנגדו יועיל סימן. כאשר הנטען מוחזק מצד שהחפץ תחת ידו, לא נכנסו לכלל ספק והסימן לא יועיל. אך כאשר החפץ בידו מכוח תפיסתו - הסימן יועיל להוציא מידו. לפי דבריו, גם הש"ך וקצות החושן יודו שכאשר אין המוחזקות מבוררת הסימן יועיל להוכיח את הבעלות על החפץ.⁶⁶

61 ס"י רנט, ס"ק ב

62 עיקר מחלוקתם הוא בסימן מובהק לחלוטין, שהרי בסימן מובהק גם הש"ך מודה שמוציא רק בעדים.

63 אמנם ניתן לחלק בין סימן שמוכיח שהחפץ שלי לפני שהוחזק, לסימן שנוצר לאחר שהוחזק ברשותי. אך נראה שאין זה חילוק, שלא הוזכר בסוגיות, ועוד שהסיבה לחוסר אמינותו של הסימן היא החשש שמא סימן זה אתרמי, והחשש שייך בין בזה בין בזה.

64 זה על פי מה שהתחדש לעיל, שחלונות מועילים מדין חזקה ולא מדין, שהרי חלונות ודאי אינם תקנת חכמים ובכל זאת מוציאים ממוחזק.

65 הל' סנהדרין פכ"ד ה"א, ובהל' שאלה ופיקדון פ"ו ה"ד

66 בקצות החושן מוכח שסבר כן, מכך שחילק בין קרקע, שבה סימן מועיל כיוון שאין בה מוחזקות של ממש, לבין מטלטלין, שבהם סימן לא מועיל כיוון שניתן להיות מוחזק בהם. אך לאחר מכן ראיתי בנתיבות המשפט (ס"י מו ס"ק ח) שמוכיח כדברי הש"ך, שסימן

אכן האזל מוכיח את דבריו מדברי הרמב"ן שראינו לעיל, שחזית, גם מעל ד' אמות, לא תועיל, כיוון שעד ד' אמות גם הצד האחר מוחזק. החזקה האמורה שם היא חזקה ש"כל מה שתחת יד האדם שלו", ולכן חזית שהיא סימן לא תועיל להוציא ממון.

פשיטא

אלא שאם חזית היא סימן, מדוע יש צורך לכותבה במשנה, הלא דבר פשוט הוא שסימן מועיל?

בתחילת דברינו תירצנו בשם החזו"א שזו המלצה טובה בלבד, אך כאמור נראה דחוק להסביר את דין החזית כך. על פי הסברו של הנחלת דוד בדברי הרא"ש נראה לומר, שהתקנה היא לרעת הטוען, כלומר תקנת חזית לא באה להסדיר שחזית תועיל, מאחר שזה דבר ברור, אלא היא באה להסדיר שמי שלא יעשה בכותלו חזית - יש ריעותא במעשיו כיוון שחז"ל קבעו שכל מי שבונה כותל יעשה חזית. וכפי שראינו לעיל ריעותא זו מהווה נפקא מינה במחלוקת רבנו יונה ורש"י.

מובהק מועיל להוציא ממון. וכתב שם על סברת קצות החושן לחלק בין קרקע למטלטלים: "ודאי ליתא דבכול מקום הוצאת קרקע דמיא להוצאת ממון". מתוך דבריו מובן שלא כדברי 'אבן האזל' ואין לסימן כוח להוציא אפילו במקום שאין חזקה מבררת. אם כן, בחזית יש לומר שלא יועיל הסימן כיון שלמעשה הוא מוציא ממון. אמנם נראה לחלק שהנתיבות סובר שדווקא בקרקע, שיש חזקת מרא קמא, דבר זה נחשב הוצאה, אך בחזית שכול התפיסה היא מספק אין זו הוצאה.

סיכום

ישנן מספר אפשרויות להבין את כוחה של חזית. שתי האפשרויות העיקריות הן האם חזית היא שמועיל להוציא ממון ממי שאינו מוחזק או תקנת חכמים שתיקנו לצורך עשיית הכותל.

מדברי היד רמ"ה שהבאנו לעיל מוכח שחזית היא תקנת חכמים.⁶⁷ לעומתו מדברי הרא"ש משמע שהיא טוב ולא תקנה. בשאר הראשונים והאחרונים יש צדדים לכאן ולכאן, אך קשה להכריע כאחת השיטות באופן מוחלט.

67 ואף שראשונים נוספים כתבו שזו תקנת חכמים ניתן להסביר כפי שהבאנו לעיל בשם הנחלת דוד שתקנתם נועדה רק ליצור ריעותא. תירוך נוסף על פי היסוד ששמעתי ממור"ד הרב אריאל שגם הראשונים שכותבים תקנת חכמים זה יכול להיות דאורייתא וחכמים הגדירו את דין התורה (כעין דעת הרמב"ן בחזקת ג' שנים).